

QOYATOSH SURATLARIDA AKS ETGAN G‘OYAVIY MAZMUN VA ISHLANISH USULLARI

Meliboyeva Munisabonu Elmurod qizi
FarDu Arxeologiya mutaxassisligi 1-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Insoniyat san'atining ilk na'munalaridan hisoblangan qoya va g'orlarga ishlangan suratlar, qadimgi insonlardan qolgan qimmatli me'ros bo'lishi bilan bir qatorda, qadimgi davr insoniyat, hayvonot va nabotot olamiga sayr qilish uchun o'tmishga darcha ochadi. Shu bilan birga ajdodlarimizning tevarak dunyoni qanday anglagani va atrof-muhitga bo'lgan munosabati haqida sirlarni o'zida mujassam etadi. Ushbu maqolada qoyatoshga ishlangan suratlarining g'oyaviy mazmuni va ishlanish texnikasi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Qoyatosh suratlari, piktogramma, petroglif, oxra, bizon, realistik, sxematik V. A. Gorodsov.

ABSTRACT

Rock and cave paintings, which are considered to be the first examples of human art, are a valuable heritage left by ancient people and the ancient era opens a window to the past for a step into the world of humanity, animals and plants. At the same time, it contains secrets about how our ancestors understood the world and their attitude to the environment. This article discusses the ideological content and processing techniques of rock paintings.

Keywords: rock paintings, pictographs, petroglyphs, ocher, bison, realistic, schematic V. A. Gorodsov.

Qoya san'ati insoniyatning boy ma'naviy va madaniy merosini aks ettiradi va uning ijodkorlari va ularning avlodlari uchun katta ahamiyatga ega. Bu, shuningdek, umuman insoniyat uchun katta ahamiyatga ega. Uning go'zalligi, ramziyligi va boy hikoyasi xalqaro, mintaqaviy va mahalliy miqyosda keng qadrlanishini anglatadi. Qoyatosh suratlarining g'oyaviy mazmuni mazkur yodgorliklarni o'rganishning asoslaridan birini tashkil qilib, tarixchilar, etnograflar, arxeologlar, san'atshunoslar, kishilikning ibtidoiy madaniyati tarixi bilan shug'ullanuvchilar e'tiborini jalb etib kelmoqda. O'rta Osiyo, xususan, Respublikamizning ayrim joylaridagi qoyatosh suratlari bilan jiddiy ravishda G. V. Parfenov, M. Ye. Masson, A. P. Okladnikov, A. A. Formozov, A. N. Bernshtam, Yu. A. Zadneprovskiy, va boshqalar shug'ullandilar.

Olim va tadqiqotchilar suratlarning bayoni, davri, ishlanish texnikasi, ularning g'oyaviy mazmunini ham jiddiy o'rganishga kirishdilar¹.

Ma'lum bo'lgan eng qadimgi tasvirlar yuqori paleolit davrining Aurignacian madaniyatiga tegishli (paleolit - qadimgi tosh asri). Yevropaning keng hududida (ayniqsa, Janubiy Frantsiya, Shimoliy Ispaniya va Germaniyadagi Svabiya) arxeologik kashfiyotlar orasida ikki yuzdan ortiq g'orlar mavjud bo'lib, ular ajoyib Aurignacian rasmlari va haykallari tasvirlangan tasvirlarni yaratishning eng qadimgi namunalaridan biridir. Yevropada tarixdan oldingi tosh san'ati Norvegiya shimolidan Andalusiyagacha cho'zilgan va 30 000 dan ortiq odamlarni qamrab oladi.

Tarixdan oldingi qoyatosh rasmlari nafaqat qiziqarli san'at asarlari edi. Ular ma'lum maqsadga xizmat qilgan va bizga tarixdan oldingi jamiyat haqida ko'p narsalarni o'rgatishi mumkin. Ularning aniq maqsadi nima bo'lishi mumkinligi haqida ko'plab nazariyalar mavjud.

Bir nazariyaga ko'ra, tarixdan oldingi davrda odamlar ko'proq vaqtga ega edilar. Tasavvur qilaylik kunimizni soatga ko'ra belgilamaymiz. Quyosh odamlarning vaqtni hisoblashning yagona vositasi edi. Tarixdan oldingi jamiyatda odamlar fasllar bo'yicha yashagan. Sovuq qish mavsumida ularga vaqtlarini band qilish uchun biror mashg'ulot kerak bo'lishi mumkin, chunki yilning bu paytida ular ov va terim bilan shug'ullanmaydilar. Shu o'rinda V. A. Gorodsov qoyatosh suratlari haqida so'zlab, qoyalardagi tasvirlar ovning rasmdagidek muvaffaqiyatli bo'lishi, chorva mollari va yovvoyi hayvonlar sonini ko'paytirish maqsadida ishlangan bo'lishi mumkin, deb hisoblagan edi².

Boshqa bir nazariya tarixdan oldingi odamlarning e'tiqodlarini o'z ichiga oladi. Bu hayvonlar va boshqa tabiiy elementlarni chizish orqali ular sub'ektlarning ba'zi kuchlarini o'z zimmalariga olishlariga yoki hatto ularga qobiliyatlarida yordam berishga ishonishgan bo'lishi mumkin. Ular diniy ma'noga ham ega bo'lishi mumkin. Ehtimol, ba'zi hayvonlarga va tabiiy dunyoning boshqa qismlariga alohida hurmat nishonasi sifatida. Axir, ularning hayoti tabiat bilan chambarchas bog'liq edi.

Hozirgi odamlardan farqli o'laroq, tarixdan oldingi davr odamlari o'z hayotlarini tabiatning tezligiga qarab o'tkazdilar. Ular bugungi kunda ko'plab rivojlangan jamiyatlar kabi uni yengib o'tishga harakat qilishdan ko'ra, tabiiy dunyoning bir qismi sifatida jon saqladilar.

Tarixdan oldingi qoyatosh va g'or rasmlari jamiyatning hozirgi paytda nimani qadrlashiga oydinlik kiritishi mumkin. Ular ba'zi odamlar san'atni qadrlashini va uni yaratishga turtki bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Mavzular ular uchun nima

¹ Кабилов Ж. Сармишсойнинг қоятошларидаги расмлар. Тошкент, 1976. – Б. 94.

² В. А. Городцов. Скальные рисунки Тургайской области, М., «Труды Государственного исторического музея», вып. 1, 1926, стр. 52.

muhimligini ko'rsatadi. Ularda ko'pincha bizon, bug'u, leopard, ayiq, buqa va boshqalar kabi hayvonlar tasvirlangan. Ular yerning qanday ko'rinishini ham ko'rsatishdi. Shu sababli, bizda rasm yaratilgan paytda mahalliy hudud qanday ko'rinishga ega bo'lishi mumkinligining tasviri mavjud. Qizig'i shundaki, g'or rasmlarida o'simliklar ko'pincha ko'rinmasdi. Suratlarini chizishda foydalanilgan bo'yoqlarda ham ma'lum ma'nolar yashirin. Qizil rang Kanada va Shimoliy Amerikada keng qo'llaniladigan rang edi, ammo ba'zan qora, sariq, oq va ko'k ranglar ham uchraydi, qizil oxra kuchli va muqaddas modda sifatida tanilgan, uning rangi hayotni anglatadi. Ushbu rang berish materiali turli marosimlarda, shu jumladan shifolash marosimlarida va hatto ovning jozibasi sifatida ham qo'llaniladi.

G'or rasmlaridan ko'p narsalarni o'rganishimiz mumkin. Birinchidan, yozma tillar bo'lmaganligi aniq. Odamlar nima bilan muloqot qilishni yoki yozib olishni xohlashlaridan qat'i nazar, ular uni rasmlarga chizishlari kerak edi. Bundan tashqari, biz hayvonlarning qadimgi davrlarda odamlar uchun juda muhim bo'lganini bilamiz. Ular qoyatosh suratlari qaysi hududda joylashganidan qat'iy nazar barcha rasmlarni birlashtirib turadi.

Ushbu qadimiy san'at bilan tanishish juda qiyin jarayon bo'lishi mumkin, ko'pincha radiometrik va termoluminesans usullarini o'z ichiga oladi. Quyi paleolit davri davriga oid juda qadimiy asarlarning xronologiyasini o'rnatish yanada qiyinroq, chunki ba'zi belgilar "inson tomonidan yaratilgan"ligini aniqlash deyarli mumkin emas. Mutaxassislarining fikriga ko'ra, eng qadimgi qoyatosh rasmlari Bhimbetka petrogliflari - 1990-yillarda Hindistonning markaziy qismidagi Bhimbetkadagi qoyalardan topilgan 10 ta kubik va o'yma tasvirlari, bu belgilar miloddan avvalgi kamida 290 000 yilga to'g'ri keladi, lekin ular ancha eski bo'lishi mumkin (miloddan avvalgi 700 000 yil yoki undan oldinroq).

Piktogrammalar va petrogliflar ikki xil turdagi tasvirlar bo'lsa-da, ikkalasi ham ba'zan qoyatosh san'ati joylarida birlashtiriladi. Masalan, Britaniya Kolumbiyasida va Aisínai'pida bo'yoq yordamida ba'zi petrogliflar ta'kidlangan. Piktografiya - uglerod, marganets va turli oksidlar kabi pigmentlarni qo'llash orqali monoxrom yoki polixrom tasvirlarni yaratish. Piktografiyalar gravyuralarga qaraganda ob-havoga nisbatan ancha chidamli bo'lgani uchun, saqlanib qolgan ko'pchilik piktogrammalar yer osti g'orlarining rasmlari yoki osilgan tosh ostidagi tashqi belgilar ko'rinishida. Tarixdan oldingi rassomlar barmoqlari bilan rasm chizishni boshladilar. Keyinchalik ular hayvonlarning sochlari yoki o'simlik tolasidan yasalgan bo'lakli pigmentli qalamlardan yoki cho'tkalardan foydalanganlar. Eng ilg'or piktogramma usullari qamish yoki maxsus teshikli suyaklar yordamida purkagich bilan bo'yashni o'z ichiga oladi. G'or rasmlarida topilgan rang pigmentlari odatda mineral, hayvon yoki o'simlik manbalaridan (masalan, gil ocher, ko'mir, marganets dioksidi, maydalangan hayvon

suyagidan kaltsiy fosfat, sabzi sharbati va rezavorlari, hayvonlar qoni) olingan. Eng mashhur mavzular ov sahnalari bo'lib, ular odatda bizon, otlar, shimol bug'ulari, qoramollar va aurochlarning rasmlarini o'z ichiga oladi. Tasvirlangan boshqa mavjudotlar, jumladan: sherlar, mamontlar, bo'rilar, tulkilar, quyonlar, gyenalar, baliqlar, sudraluvchilar va qushlar. Taqqoslash uchun, odamlar tasvirlari nisbatan kamroq namoyon bo'ladi. Tarixdan oldingi rassomlar nuqtalar, chiziqlar va boshqa geometrik naqshlarni o'z ichiga olgan juda ko'p mavhum belgilarni yaratdilar. Bundan tashqari, butun dunyo bo'ylab g'or va qoya rasmlari ko'plab belgilar, ideogrammalar, antropomorflar va zoomorflarni o'z ichiga oladi. Ushbu piktogramma belgilariga kelsak, piktogrammalar mixxat va ieroglif yozuvlari, shuningdek, Qadimgi Xitoy, Shumer va Misrda qo'llanilgan yozuv tizimlariga asos bo'lganini esga olish kerak. Darhaqiqat, ular hali ham Afrika, Janubiy va Markaziy Amerika va Okeaniyadagi qabila san'atida va ba'zi savodsiz madaniyatlarda qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytganda, tosh davri san'ati san'at evolyutsiyasining birinchi bosqichidir. Hayotning turli toifalarida samarali bo'lgan usul san'at uchun ham amal qiladi. Shu sababdan ham san'at ketma-ket va o'tish bosqichlarini bosib o'tishi tabiiy. Aniqrog'i, san'atning kurtaklagan davri hisoblangan yuqori paleolitning boshida turli chiziqlar bilan boshlangan san'at yuqori paleolitning oxirida realizmning eng yuqori cho'qqisiga ko'tarilgan. Yuqori paleolitdan keyin san'at realizmdan sxematiklikka o'tgan ko'rinadi. Shunday qilib, biz san'at tarixida vaqti-vaqti bilan realistik va sxematik asarlar rivojiga guvoh bo'lamiz. Ma'lumki, hozirgi zamonda san'at olamining cho'qqisiga chiqqan ba'zi rassomlar tarixdan oldingi davr texnikasi bilan rasm chizishga va bu uslubni o'zlashtirishga, orqaga qaytish orqali san'atda yangi zamin yaratishga harakat qilganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Кабиров Ж. Сармишсойнинг қоятошларидаги расмлар. – Тошкент: Фан, 1976. – 154 б.
2. Brigitte et Gilles Delluc, Dictionnaire de Lascaux, Editions Sud-Ouest 2008.
3. Hartwig Altenmüller, "Daily Life in Eternity-The Mastabas and Rock-Cut Tombs of Officials", Ed. Regine Schulz-Matthias Sedié, Egypt The World of the Pharaohs, American Map Corporation 2008.
4. Veli Sevin, Eski Anadolu ve Trakya "Başlangıcından Pers Egemenliği'ne Kadar, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2003.
5. В. А. Городцов. Скальные рисунки Тургайской области, М., «Труды Государственного исторического музея», вып. 1, 1926, стр. 52.
6. Н. Г. Хлудов. Перевал Саймалыташ, на котором найдены камни с надписями. ПТКЛА (Протоколы Туркестанского кружка любителей археологии), вып. VII, Ташкент, 1903.